

Dr hab. Barbara Walkiewicz, prof. UAM
Instytut Języków i Literatur Romańskich
Uniwersytet im. A. Mickiewicza
al. Niepodległości 4
61-874 Poznań

Poznań, 12.12.2023 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Filipa Olkiewicza
pt. *Uproszczenie w przekładzie filozoficznym.*
Korpusowe badanie porównawcze tekstów Panajotisa Kondylisa
w językach niemieckim i nowogreckim oraz ich przekładów
napisanej pod kierunkiem dr hab. Lecha Zielińskiego, prof. UMK

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Filipa Olkiewicza obejmuje wstęp, osiem rozdziałów, w tym cztery o charakterze teoretycznym i cztery o charakterze empirycznym, Liczącą 248 stron całość wieńczą wnioski, wykaz źródeł, bibliografia, spis tabel, schematów i wykresów oraz osiem załączników. Rozprawa poświęcona jest uproszczeniu rozumianemu jako uniwersale przekładowe, badanemu w zakresie korpusu, na który składają się teksty filozoficzne Panajotisa Kondylisa, w tym 62 teksty w języku greckim i 59 tekstów w języku niemieckim. Korpus podzielony jest na podkorpusy: nietłumaczeniowy, zawierający oryginały zredagowane w języku niemieckim lub greckim, tłumaczeniowy, obejmujący przekłady dzieł Kondylisa na język niemiecki lub grecki oraz autotłumaczeniowy, który stanowią autoprzekłady na język niemiecki lub grecki.

Cel, jaki stawia sobie Autor rozprawy, jest bardzo ambitny, zważywszy że hipoteza uniwersaliów przekładowych, sformułowana przez Monę Baker przed trzema dekadami, wciąż budzi wiele kontrowersji tyleż wokół wyników dotychczasowych badań, jak i samej metody, stanowiąc przedmiot żywej dyskusji. Doktorant włącza się do niej z pełną świadomością badawczego stanu rzeczy, sygnalizując złożoność tytułowego zagadnienia oraz jego ograniczenia koncepcyjne i metodologiczne już we wstępie. Wywód rozpoczyna od syntetycznego nakreślenia tradycji metodologicznej (rozd.1), w jaką wpisują się przeprowadzone badania, uwzględniając wyłącznie publikacje mające kluczowy wpływ na uformowanie koncepcji uniwersaliów w przedstawionym kształcie. Kolejne rozdziały

poświęcone są omówieniu uproszczenia oraz metod jego analizy (rozdz. 2), jak również aktualnego stanu badań (rozdz. 3). Rozdział trzeci wydaje się kluczowy z metodologicznego punktu widzenia. Autor szczegółowo omawia w nim najważniejsze aspekty badań nad uproszczeniem w ujęciu ilościowym i jakościowym, dokonując imponującego przeglądu badań dokonanych do tej pory na różnych korpusach. Cennej poznawczo panoramy dopełnia podrozdział poświęcony wynikom badań w zakresie poszczególnych wyznaczników uproszczenia (3.5), do których mgr Filip Olkiewicz zalicza zróżnicowanie leksykalne, gęstość leksykalną, listy frekwencyjne, średnią arytmetyczną długość wyrazów, średnią arytmetyczną długość zdania, inne wyznaczniki uproszczenia stylistycznego oraz uproszczenie składniowe. Rozdział zamyka obszerne i skrupulatnie opracowane podsumowanie, przedstawiające wyłonione prawidłowości w zakresie badań jakościowych i ilościowych. Ich zestawienie z tabelarycznie ujętymi wynikami badań dokonanych na różnych korpusach skłania Doktoranta do sformułowania kluczowych wniosków, na których zbuduje korpus oraz metodę badawczą. Omawiany rozdział dowodzi dojrzałości badawczej mgr Filipa Olkiewicza, ukazując jego niewątpliwą umiejętność konstruktywnego wykorzystania nabytej wiedzy do kompleksowej realizacji założonych celów badawczych. Godne podkreślenia jest przy tym krytyczne podejście Doktoranta do tez, koncepcji i badań przedstawionych przez innych badaczy, świadczące o dużej wiedzy, dobrej znajomości literatury przedmiotu i wysokich umiejętnościach analitycznych.

Część teoretyczną zamyka rozdział czwarty, poświęcony Panajotisowi Kondylisowi. To bardzo cenna poznawczo część pracy, zawierająca trudno dostępne informacje na temat życia i dzieła greckiego filozofa. Rozdział ten w zaproponowanym kształcie jest w pełni zasadny: postać Kondylisa jest mało znana szerszej publiczności z wielu względów – jednym z nich jest wspomniana przez Doktoranta niechęć filozofa „do dzielenia się z czytelnikami jakimikolwiek informacjami o charakterze biograficznym” (str. 93). W tym kontekście Autorowi rozprawy należą się słowa uznania za zebranie imponującego materiału, słusznie określonego mianem „przyczynku do biografii” (4.1), ułatwiającemu, a wręcz umożliwiającemu zrozumienie formy dorobku filozofa, na który składają się dzieła oryginalnie napisane w językach nowogreckim i niemieckim oraz ich autoprzekłady odpowiednio na języki niemiecki i nowogrecki. Mgr Filip Olkiewicz odwołuje się nie tylko do biografii myśliciela autorstwa Giseli Horst, ale także do nieznanych szerszej publiczności źródeł greckich, dając wyraz dokumentalistycznej dbałości o każdy szczegół. Podziw budzi również rzeczowość i konstrukcja omawianego rozdziału, zwłaszcza w zakresie podrozdziałów 4.1-4.3, budująca precyzyjny obraz Kondylisa jako filozofa oraz tłumacza, bez którego trudno byłoby zrozumieć jego podwójną działalność

pisarską – „twórczość autorską oraz tłumaczeniowo-redakcyjną” (str. 99). Mniej szczegółowy jest natomiast podrozdział dotyczący specyfiki przekładu filozoficznego (4.4), stanowiący wybiórczy przegląd badaczy i ich opracowań, co Autor sam zaznacza („Wybrane problemy podnoszone w opracowaniach (...)”, str. 111). Przytoczone i scharakteryzowane są przede wszystkim poglądy polskich teoretyków przekładu filozoficznego – Romana Ingardena, Haliny Rosnerowej oraz Barbary Brzezickiej, przy marginalnym potraktowaniu opracowań teoretyków reprezentujących inne obszary językowo-kulturowe. Szczególnie niezrozumiały jest brak nazwisk niemieckich badaczy, wywodzących się z kraju o silnej przecież tradycji filozoficznej. Również w kontekście wpływu tradycji filozoficznej na przekład Doktorant pomija opracowania niemieckojęzyczne, posługując się niepodpartym odniesieniami bibliograficznymi stwierdzeniem: „W filozofii niemieckiej większego znaczenia nabiera aparatura pojęciowa. Chętniej sięga się w niej po trudno oddawalne w innych językach nominalizacje czy rozbudowane przydawki, które mogą sprawiać tłumaczom wiele problemów” (str. 113). Ostatnią częścią rozdziału poświęconego Panajotisowi Kondylisowi jest podrozdział 4.5, przybliżający sylwetki tłumaczy jego dzieł. W opis jednej z nich zakradł się błąd: za najmłodszego z tłumaczy mgr Filip Olkiewicz uznaje bowiem Michalisa Papanikolau, który urodził w 1965 roku, czyli dwa lata wcześniej niż Kostas Kutsurelis (ur. 1967). Zastanawia również pominięcie tej części w wieńczącym rozdział podsumowaniu.

Cześć analityczną rozpoczyna rozdział piąty, którego tytuł – *Korpus* – jest mylący z uwagi na fakt, że podrozdział 5.3. *Proces kompilacji korpusu* opisuje sposób pozyskania danych empirycznych, zatem odnosi się do metody badawczej, rozumianej jako ogół uzasadnionych teoretycznie operacji, wykonanych w celu rozwiązania określonego problemu naukowego. Opiszem metody jest również podrozdział 5.4. *Wyznaczniki uproszczenia analizowane w badaniu*, przedstawiający sposoby obliczania wyznaczników uproszczenia, co Autor zaznacza w pierwszym zdaniu („Podstawą niniejszego badania jest nieanotowany korpus Panajotisa Kondylisa, stąd uwzględniono tutaj jedynie metody możliwe do zastosowania w przypadku surowych danych językowych”, s. 130). Sam opis jest rzeczowy i solidnie osadzony w literaturze przedmiotu, choć sprawia wrażenie nie do końca uporządkowanego. Wrażenie to potęguje również podsumowanie rozdziału, w którym pojawiają się niewspomniane we wcześniejszych jego częściach hipotezy, jakie Doktorant poddał weryfikacji w badaniu ilościowym. Hipotezy te powinny raczej stanowić odrębny podrozdział lub też wchodzić w zakres części poświęconej opisowi metody, podobnie jak zamykająca podrozdział 5.4 wzmianka o prawidłowościach poddanych weryfikacji w badaniu jakościowym.

Korpus natomiast opracowany jest wzorowo. Autor zadbał o jego skrupulatne przedstawienie w całej złożoności typologicznej, uzasadniając podział na podkorpusy ze względu na typ (podkorpusy: nietłumaczeniowy, autotłumaczeniowy, tłumaczeniowy), wielkość tekstów (podkorpus tekstów dłuższych, podkorpus tekstów krótszych) oraz zastosowanie w badaniu ilościowym (korpusy porównawcze niemiecki i nowogrecki) i jakościowym (korpusy równoległe: grecko-niemiecki tłumaczeniowy, grecko-niemiecki autotłumaczeniowy oraz niemiecko-grecki tłumaczeniowy i niemiecko-grecki autotłumaczeniowy). Na pełne uznanie zasługują starannie wykonane, autorskie elementy graficzne uzupełniające i uczytelniające opis werbalny. Wątpliwość budzi jedynie użycie różnych wyrażen do określenia tych samych elementów: podkorpusy nietłumaczeniowy/ autotłumaczeniowy/ tłumaczeniowy (str. 124) vs podkorpusy nietranslacyjny/ autotranslacyjny/ translacyjny (str. 125), a także brak objaśnienia użycia asterysków w tabeli 5.5 (str. 127-128).

Ostatnie trzy rozdziały pracy poświęcone są przedstawieniu i omówieniu przeprowadzonych badań w zakresie analizy ilościowej korpusu greckiego (rozd. 6), analizy ilościowej korpusu niemieckiego (rozd. 7) oraz analizy jakościowej korpusu równoległego (rozd. 8). Badania ilościowe w rozdziałach 6. i 7. przeprowadzone są w porządku wynikającym z przedstawionych wcześniej założeń i hipotez (3.5 oraz 5.4-5.5), co dowodzi spójności części teoretycznej i empirycznej. Równie uporządkowane są poszczególne podrozdziały poświęcone omówionym w rozdziale trzecim wyznacznikom uproszczenia, zaczynające się każdorazowo od przypomnienia weryfikowanej hipotezy, po której następuje wyczerpująca interpretacja wyników i ich konfrontacja z hipotezą. Oba rozdziały (6 i 7) zamyka podsumowanie wyników uzyskanych w badaniu ilościowym danego korpusu porównawczego, a rozdział 7. zawiera dodatkowo zestawienie wyników analizy ilościowej obu korpusów – greckiego i niemieckiego (7.9). Odmienną konstrukcję przedstawia rozdział ósmy, poświęcony wybranym elementom analizy jakościowej korpusu równoległego, co wynika ze specyfiki zastosowanej metody. W poszczególnych podrozdziałach omówione są kolejno wspomniane wcześniej (5.2) prawidłowości: tendencja do mocniejszej interpunkcji, upraszczanie struktury składniowej, przesunięcia w zakresie form bezosobowych i narracji pierwszoosobowej, zmiany na poziomie segmentacji oraz dodatków o charakterze metatekstowym. Wymienione elementy omawiane są łącznie w obu typach korpusu równoległego: tłumaczeniowym i autotłumaczeniowym i w obu kierunkach (grecko-niemieckim i niemiecko-greckim), co nie ułatwia lektury. Być może dogodniejszym rozwiązaniem byłby podział na mniejsze części, uwzględniające podział korpusu ze względu na typ (tłumaczeniowy vs autotłumaczeniowy) lub / i kierunek tłumaczenia (grecko-niemiecki vs niemiecko-grecki). Uwaga ta nie umniejsza

wysokiej jakości badań, świadczącej o sprawności warsztatowej i dojrzałości badawczej Doktoranta, wnikliwie interpretującego wyniki badań ze świadomością ograniczeń metodologicznych i korpusowych. Potwierdzają to wyczerpujące wnioski końcowe, zwieńczone trafnymi implikacjami metodologicznymi oraz obiecującą perspektywą dalszych badań nad uniwersaliami przekładowymi, w których, jak stwierdził Autor rozprawy, „nie powiedziano jeszcze ostatniego słowa” (str. 204).

Całości dopełnia wykaz źródeł (dzieł Panajotisa Kondylisa), licząca blisko 200 pozycji bibliografia, spis tabel, schematów i wykresów oraz osiem załączników zawierających kolejno listę najczęstszych wyrazów w języku nowogreckim (załącznik nr 1), listę najczęstszych wyrazów w języku niemieckim (załącznik nr 2), listę greckich wyrazów gramatycznych (załącznik nr 3), listę niemieckich wyrazów gramatycznych (załącznik nr 4), czoło list frekwencyjnych korpusu greckiego (załącznik nr 5), czoło list frekwencyjnych korpusu niemieckiego (załącznik nr 6), przykładowy wykres rozrzutu zróżnicowania leksykalnego oraz gęstości leksykalnej z interpretacją (załącznik nr 7) oraz katalog analizowanych dzieł wg podziału na korpusy i podkorpusy (załącznik nr 8). Znakomitym uzupełnieniem pracy są liczne elementy graficzne, zawierające autorskie zestawienia tabelaryczne, jak również wykresy i diagramy. Niezrozumiałą jest natomiast brak streszczeń, zwłaszcza w języku angielskim, zważywszy że praca napisana jest w języku polskim.

Redakcję rozprawy mgr Filipa Olkiewicza w języku polskim należy uznać za jej atut, gdyż umożliwiła szerokie upowszechnienie wyników badań w środowisku neofilologów i przekładoznawców, a także wszystkich czytelników zainteresowanych pogłębieniem rozumienia tłumaczonych tekstów filozoficznych. Tym bardziej powinna zostać napisana z dbałością o jakość języka. Tymczasem praca pozostawia wiele do życzenia pod względem poprawności językowej, zawierając liczne błędy, głównie składniowe, fleksyjne, stylistyczne i interpunkcyjne (choć zdarzają się także ortograficzne), które ilustrują następujące przykłady:

Błędy składniowe

1. Zawile zdania: „Zarzut ten dotyczy wszelkiego typu badań przekładoznawczych, jednak w kontekście metod korpusowych aplikowanych do translatoryki jako remedium na introspektywność i subiektywizm wcześniejszych ujęć jest szczególnie nośny” (str. 29); „Przykładowo w zakresie interpunkcji wskazuje ona na jej ujednoczenie w celu uczynienia struktury tekstu bardziej przejrzystą i ułatwienia lektury” (str. 36).
2. Zdania nielogiczne: „Jakkolwiek zgadzam się, że liście opracowanej przez Baker

daleko do precyzji, nie uważam, że jest ona tutaj niezbędna” (str. 31); „Wszystkie teksty o niejasnej na pierwszy rzut oka zaklasyfikowano tym samym do podkorpusu autoprzekładów w przypadku wersji greckich, nietłumaczeniowego zaś co do niemieckich” (str. 109).

3. Naruszenie związku zgody: „(...) dwie pierwsze publikacje powstały w związku z otrzymaniem przez Kondylisa stypendium Humboldta (...), które przełożyło się na propozycję wydania dwóch antologii tekstów [podkreślenie moje – BW]. Wskazywałyby też na to data publikacji, szczególnie drugiego z wymienionych (pierwsze zbiegło się datą roczną z greckim wydaniem trzech tekstów)” (str. 108).

Błędy fleksyjne: „przekład 3 niewielkich tekstów Kondylisa na niemiecku” (str. 117).

Błędy ortograficzne: „nieprzypadkiem” (str. 49), „między dwoma wielkimi siłami” (str. 96).

Błędy stylistyczne:

1. Łączenie elementów różnych stylów: „Tekstem założycielskim porządkującym propozycje uniwersaliów przekładowych rozsianych po różnych pracach – tutaj też po raz pierwszy tak nazwanych – oraz przedstawiającym metody ich analizy był artykuł Mony Baker Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications (1993, 242), (str. 24); „Warto tu podkreślić, że Chesterman, pisząc o zarzutach zbytniego europocentryzmu czy uzachodowienia przekładoznawstwa, przywołuje krytykę zasłyszana skądinąd” (str. 29); „Zanim przejdę do omówienia rezultatów przytaczanych tutaj badań, odniosę się do *nomen omen* istotnej kwestii testów statystycznych zaprzęganym lub też nie do weryfikacji stawianych hipotez” (str. 67); (...) konieczność prowadzenia badań przekładoznawczych niejako w podczepieniu pod inne dyscypliny” (str. 17), „Kwestią problematyczną jest tu przede wszystkim nieusuwalny grzech pierworodny, jakim jest konieczność wyboru materiału włączonego do korpusu – to, że „co prowokuje do wątpliwości” (s. 29), „Znamienne, że katalog zarzutów, które można by wysunąć wobec tej koncepcji, (...) ” (s. 27), „zaaplikowanie metod i środków” (s. 37), „przeprocesowanie korpusu” (s. 47), „Możliwe, że i jego twórczość podpada pod ujęcie autorstwa Brzezickiej (...)” „popadają w wyraźne *idem per idem*” (str. 111) etc.
2. nadużywanie zaimków, głównie wskazujących, np. „Obraz uproszczenia rozpatrywanego tutaj” (np. s. 201), „tej dysertacji” (s.201), „W pracy tej” (s. 240), „z tej pracy” (s. 204), ale również osobowych, np. „Pokazują one, jak postrzegał on (...)” (s. 93).

Błędy interpunkcyjne w postaci częstych pominięć przecinka (np. s. 23, 24, 33, 51, 55, 57, 74, 91, 93, 120).

Błędy pojawiają się również w tłumaczeniach cytatów, będąc niejednokrotnie efektem kalkowania składni oryginału, np. w przytoczonej na str. 22 wypowiedzi I. Even-Zohara: „Nie wiem, jak jakkolwiek wysiłek naukowy mający na celu opisanie i wyjaśnienie zachowania się polisystemu literackiego w perspektywie synchronicznej i diachronicznej może posuwać się naprzód w adekwatny sposób, jeśli nie zostanie to przyjęte.” Niedociągnięciem Doktoranta jest także brak wskazania autora przekładów cytatów, jak również niekonsekwentne ich zamieszczanie (np. cytat w przypisie 123 na str. 69 nie został przetłumaczony na j. polski). Powyższe usterki i niedociągnięcia mają charakter głównie językowy oraz techniczny, i choć stosunkowo liczne, nie umniejszają wartości naukowej rozprawy.

Podsumowując, przedłożona do recenzji rozprawa doktorska mgr Filipa Olkiewicza pt. *Uproszczenie w przekładzie filozoficznym. Korpusowe badanie porównawcze tekstów Panajotisa Kondylisa w językach niemieckim i nowogreckim oraz ich przekładów* stanowi wartościowe osiągnięcie naukowe, prezentujące interesujące badania empiryczne o niezaprzeczalnych walorach poznawczych. Jej poziom merytoryczny świadczy o satysfakcjonującej wiedzy językoznawczej Doktoranta, dowodząc jednocześnie jego wysokich umiejętności badawczych.

W związku z powyższym, i zgodnie z art. 187 ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2018 poz. 1668), wnoszę o dopuszczenie mgr Filipa Olkiewicza do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Barbara Wolkiewicz